

Οδυσσέας Ελύτης

Λόγος στην Ακαδημία της Στοκχόλμης (18 Οκτωβρίου 1979)

Ομιλία κατά την απονομή του Νόμπελ Λογοτεχνίας

Μετάφραση από τα Γαλλικά: Νεοκλής Κουτούζης

Ας μου επιτραπεί, παρακαλώ, να μιλήσω στο όνομα της φωτεινότητας και της διαφάνειας. Επειδή οι ιδιότητες αυτές είναι που καθορίσανε τον χώρο μέσα στον οποίο μου ετάχθη να μεγαλώσω και να ζήσω. Και αυτές είναι που ένιωσα, σιγά-σιγά, να ταυτίζονται μέσα μου με την ανάγκη να εκφρασθώ. Είναι σωστό να προσκομίζει κανείς στην τέχνη αυτά που του υπαγορεύουν η προσωπική του εμπειρία και οι αρετές της γλώσσας του. Πολύ περισσότερο όταν οι καιροί είναι σκοτεινοί και αυτό που του υπαγορεύουν είναι μια όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ορατότητα. Δεν μιλώ για τη φυσική ικανότητα να συλλαμβάνει κανείς τ' αντικείμενα σ' όλες τους τις λεπτομέρειες αλλά για τη μεταφορική, να κρατά την ουσία τους και να τα οδηγεί σε μια καθαρότητα τέτοια που να υποδηλώνει συνάμα την μεταφυσική τους σημασιολογία. Ο τρόπος με τον οποίο μεταχειρίστηκαν την ύλη οι γλύπτες της Κυκλαδικής περιόδου, που έφτασαν ίσια-ίσια να ξεπεράσουν την ύλη, το δείχνει καθαρά. Όπως επίσης, ο τρόπος που οι εικονογράφοι του Βυζαντίου επέτυχαν από το καθαρό χρώμα να υποβάλλουν το «θείο». Μια τέτοια, διεισδυτική και συνάμα μεταμορφωτική, επέμβαση, μέσα στην πραγματικότητα επεχείρησε πιστεύω ανέκαθεν και κάθε υψηλή ποίηση. Όχι ν' αρκεστεί στο «νυν έχον» αλλά να επεκταθεί στο «δυνατόν γενέσθαι». Κάτι που, είναι η αλήθεια, δεν εκτιμήθηκε πάντοτε. Ίσως γιατί οι ομαδικές νευρώσεις δεν το επέτρεψαν. Ίσως γιατί ο ωφελιμισμός δεν άφησε τα μάτια των ανθρώπων ανοιχτά όσο χρειάζεται. Η ομορφιά και το φως συνέβη να εκληφθούν άκαιρα ή ανώδυνα. Και όμως, Η διεργασία που απαιτείται για να φτάσει κανείς στο σχήμα του Αγγέλου είναι, πιστεύω πολύ πιο επώδυνη από την άλλη που εκμιαεύει όλων των λογίων τους Δαιμόνους.

Βέβαια υπάρχει το αίνιγμα. Βέβαια υπάρχει το μυστήριο. Αλλά το μυστήριο δεν είναι μια σκηνοθεσία που επωφελείται από τα παιχνίδια της σκιάς και του σκότους για να μας εντυπωσιάσει απλώς. Είναι αυτό που εξακολουθεί να παραμένει μυστήριο και μέσα στο απόλυτο φως. Είναι τότε που προσλαμβάνει την αίγλη εκείνη που ελκύει και που την ονομάζουμε ομορφιά. Την ομορφιά που είναι μια οδός -η μόνη ίσως οδός- προς το άγνωστο μέρος του εαυτού μας, προς αυτό που μας υπερβαίνει. Επειδή αυτό είναι στο βάθος η ποίηση: η τέχνη να οδηγείσαι και να φτάνεις προς αυτό που σε υπερβαίνει. Από τα μυριάδες μυστικά σήματα, που μ' αυτά είναι διάσπαρτος ο κόσμος και που αποτελούν άλλες τόσες συλλαβές μιας άγνωστης γλώσσας, να συνθέσεις λέξεις και από τις λέξεις φράσεις που η αποκρυπτογράφηση τους να σε φέρνει πιο κοντά στην βαθύτερη αλήθεια.

Πού λοιπόν βρίσκεται σε έσχατη ανάλυση η αλήθεια; Στην φθορά και στον θάνατο που διαπιστώνουμε κάθε μέρα γύρω μας ή στη ροπή που μας ωθεί να πιστεύουμε ότι αυτός ο κόσμος είναι ακατάλυτος και αιώνιος; Είναι φρόνιμο ν' αποφεύγουμε τις μεγαλεπήβολες εκφράσεις, το ξέρω. Οι κατά καιρούς κοσμολογικές θεωρίες τις χρησιμοποίησαν, ήρθαν σε σύγκρουση, ακμάσανε, πέρασαν. Η ουσία όμως έμεινε, μένει. Και η ποίηση, που εγείρεται στο σημείον όπου ο ορθολογισμός καταθέτει τα όπλα του για να τ' αναλάβει εκείνη και να προχωρήσει μέσα στην απαγορευμένη ζώνη, ελέγχεται να είναι ίσια-ίσια εκείνη που προσβάλλεται λιγότερο από τη φθορά. Διασώζει σε καθαρή μορφή τα μόνιμα, τα βιώσιμα στοιχεία που καταντούν δυσδιάκριτα μέσα στο σκότος της συνείδησης όπως τα φύκια μέσα στους βυθούς των θαλασσών.

Να γιατί μας χρειάζεται η διαφάνεια. Για να διακρίνουμε τους κόμπους στο νήμα που μας από τους αιώνες τεντώνεται και μας βοηθεί να σταθούμε όρθιοι πάνω σ' αυτή τη γη. Από τον Ηράκλειτο έως τον Πλάτωνα και από τον Πλάτωνα έως τον Ιησού διακρίνουμε αυτό το «δέσιμο» που φτάνει κάτω από διάφορες μορφές ως τις ημέρες μας και που μας λέει περίπου το ίδιο: ότι εντός του κόσμου τούτου εμπεριέχεται και με τα στοιχεία του κόσμου τούτου ανασυντίθεται ο άλλος κόσμος, ο «πέραν» η δεύτερη πραγματικότητα η

υπερτοποθετημένη επάνω σ' αυτήν όπου παρά φύσιν ζούμε. Είναι μια πραγματικότητα που τη δικαιούμαστε και που από δική μας ανικανότητα δεν αξιωνόμαστε. Δεν είναι διόλου τυχαίο ότι σε εποχές υγιείς το κάλλος ταυτίσθηκε με το αγαθόν και το αγαθόν με τον Ήλιο. Κατά το μέτρο που η συνείδηση καθαίρεται και πληρούται με φως, τα μελανά σημεία υποχωρούν και σβήνουν αφήνοντας κενά που -όπως ακριβώς στους φυσικούς νόμους- τα αντίθετά τους έρχονται να πληρώσουν τη θέση τους. Κι αυτό, με τέτοιο τρόπο που τελικά το δημιουργημένο αποτέλεσμα να στηρίζεται και στις δύο πλευρές, θέλω να πω στο «εδώ» και στο «επέκεινα». Ο Ηράκλειτος δεν είχε ήδη μιλήσει για μίαν «εκ των διαφερόντων καλλίστην αρμονίην»; Εάν είναι ο Απόλλων ή η Αφροδίτη, ο Χριστός ή η Παναγία, που ενσαρκώνουν και προσωποποιούν την ανάγκη να δούμε υλοποιημένο εκείνο που σε ορισμένες στιγμές διαισθανόμαστε, δεν έχει σημασία. Σημασία έχει η αναπνοή της αθανασίας που μας επιτρέπουν. Η ποίηση οφείλει, κατά την ταπεινή μου γνώμη, πέραν από συγκεκριμένα δόγματα, να επιτρέπει αυτή την αναπνοή.

Πως να μην αναφερθώ εδώ πέρα στον Φρειδερίκο Χάιλντερλιν, τον μεγάλο ποιητή που με το ίδιο πνεύμα εστράφηκε προς τους Θεούς του Ολύμπου και προς τον Ιησού; Η σταθερότητα που έδωσε σ' ένα είδος οράματος είναι ανεκτίμητη. Και η έκταση που μας αποκάλυψε μεγάλη. Θα έλεγα τρομακτική. Αυτή άλλωστε είναι που τον έκανε, όταν μόλις ακόμη άρχιζε το κακό που σήμερα μας πλήττει, ν' ανακράξει: *Wozu Dichter in durftiger Zeit!* Οι καιροί φευ εστάθηκαν ανέκαθεν για τον άνθρωπο *durftiger*. Αλλά και η ποίηση ανέκαθεν λειτουργούσε. Δύο φαινόμενα προορισμένα να συνοδεύουν την επίγεια μοίρα μας και που το ένα τους αντισταθμίζει το άλλο. Πώς αλλιώς. Αφού και η νύχτα και τ' άστρα εάν μας γίνονται αντιληπτά είναι χάρη στον ήλιο. Με τη διαφορά ότι ο ήλιος, κατά τη ρήση του αρχαίου σοφού, εάν υπερβεί τα μέτρα καταντά «ύβρις». Χρειάζεται να βρισκόμαστε στη σωστή απόσταση από τον ηθικόν ήλιο, όπως ο πλανήτης μας από τον φυσικόν ήλιο, για να γίνεται η ζωή επιτρεπτή. Μας έφταιγε άλλοτε η αμάθεια. Σήμερα μας φταίει η μεγάλη γνώση. Δεν έρχομαι μ' αυτά που λέω να προστεθώ στην μακρά σειρά των επικριτών του τεχνικού μας πολιτισμού. Μια σοφία παλαιή όσο και η χώρα που μ' εξέθρεψε, μ' edίδαξε να δέχομαι την εξέλιξη, να χωνεύω την πρόοδο μαζί με όλα της τα παρεπόμενα, όσο δυσάρεστα και αν μπορεί να είναι αυτά.

Τότε όμως η ποίηση; Τι αντιπροσωπεύει μέσα σε μια τέτοια κοινωνία; Απαντώ: τον μόνο χώρο όπου η δύναμη του αριθμού δεν έχει πέραση. Και ακριβώς, η εφετινή απόφασή σας να τιμήσετε στο πρόσωπό μου την ποίηση μιας μικρής χώρας δείχνει σε πόσο αρμονική

ανταπόκριση βρίσκεστε με την χαριστική αντίληψη της τέχνης, την αντίληψη ότι η τέχνη είναι η μόνη εναπομένουσα πολέμιος της ισχύος που κατήντησε να έχει στους καιρούς μας η ποσοτική αποτίμηση των αξιών. Είναι, το ξέρω, άτοπο ν' αναφέρεται κανείς σε προσωπικές περιπτώσεις. Και ακόμη πιο άτοπο να παϊνά το σπίτι του. Είναι όμως κάποτε απαραίτητο, στο βαθμό που αυτά βοηθούν να δούμε πιο καθαρά μίαν ορισμένη κατάσταση πραγμάτων. Και είναι σήμερα η περίπτωση. Μου εδόθηκε, αγαπητοί φίλοι, να γράφω σε μια γλώσσα που μιλιέται μόνον από μερικά εκατομμύρια ανθρώπων. Παρ' όλ' αυτά, μια γλώσσα που μιλιέται επί δυόμιση χιλιάδες χρόνια χωρίς διακοπή και μ' ελάχιστες διαφορές. Η παράλογη αυτή, φαινομενικά, διάσταση, αντιστοιχεί και στην υλικο-πνευματική οντότητα της χώρας μου. Που είναι μικρή σε έκταση χώρου και απέραντη σε έκταση χρόνου. Και το αναφέρω όχι διόλου για να υπερηφανευθώ αλλά για να δείξω τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει ένας ποιητής όταν χρησιμοποιεί για τα πιο αγαπημένα πράγματα τις ίδιες λέξεις που χρησιμοποιούσαν μία Σαπφώ ή ένας Πίνδαρος π.χ. - χωρίς ωστόσο να έχει το αντίκρουσμα που είχαν εκείνοι επάνω στην έκταση της πολιτισμένης τότε ανθρωπότητας. Εάν η γλώσσα αποτελούσε απλώς ένα μέσον επικοινωνίας, πρόβλημα δεν θα υπήρχε. Συμβαίνει όμως ν' αποτελεί και εργαλείο μαγείας και φορέα ηθικών αξιών. Προσκτάται η γλώσσα στο μάκρος των αιώνων ένα ορισμένο ήθος. Και το ήθος αυτό γεννά υποχρεώσεις. Χωρίς να λησμονεί κανείς ότι στο μάκρος εικοσιπέντε αιώνων δεν υπήρξε ούτε ένας, επαναλαμβάνω ούτε ένας, που να μην γράφτηκε ποίηση στην ελληνική γλώσσα. Να τι είναι το μεγάλο βάρος παράδοσης που το όργανο αυτό σηκώνει. Το παρουσιάζει ανάγλυφα η νέα ελληνική ποίηση.

Η σφαίρα που σχηματίζει η νέα ελληνική ποίηση έχει, θα μπορούσε να πει κανείς, όπως κάθε σφαίρα δύο πόλους: τον βόρειο και τον νότιο. Στον ένα τοποθετείται ο Διονύσιος Σολωμός που από την άποψη της εκφραστικής επέτυχε -προτού υπάρξει ο Mallarme στα ευρωπαϊκά γράμματα- να χαράξει με άκρα συνέπεια και αυστηρότητα την αντίληψη της καθαρής ποίησης με όλα της τα παρεπόμενα: να υποτάξει το αίσθημα στη διάνοια, να εξευγενίσει την έκφραση και να δραστηριοποιήσει όλες τις δυνατότητες του γλωσσικού οργάνου προς την κατεύθυνση του θαύματος. Στον άλλο πόλο, τοποθετείται ο Κ. Π. Καβάφης, αυτός που παράλληλα με τον T.S. Eliot έφτασε στην άκρα λιτότητα, στη μεγαλύτερη δυνατή εκφραστική ακρίβεια, εξουδετερώνοντας τον πληθωρισμό στη διατύπωση των προσωπικών του βιωμάτων. Ανάμεσα στους δύο αυτούς πόλους κινήθηκαν οι μεγάλοι μας άλλοι ποιητές, ο Ανδρέας Κάλβος, ο Κωστής Παλαμάς, ο Άγγελος Σικελιανός, ο Νίκος Καζαντζάκης, ο Γιώργος Σεφέρης, άλλος λιγότερο άλλος περισσότερο προς το εν ή το άλλο από τα δύο άκρα. Αυτή είναι μια πρόχειρη και όσο γίνεται πιο σχηματική χαρτογράφηση του νεοελληνικού ποιητικού λόγου. Το πρόβλημα για μας που ακολουθήσαμε ήταν να επωμιστούμε τα υψηλά διδάγματα που μας κληροδότησαν και, ο καθένας με τον τρόπο του, να τ' αρμόσουμε πάνω στη σύγχρονη ευαισθησία. Πέραν από τα όρια της τεχνικής, οφείλαμε να φτάσουμε σε μια σύνθεση που από το ένα μέρος ν' αναχωνεύει τα στοιχεία της ελληνικής παράδοσης και από το άλλο να εκφράζει τα

κοινωνικά και ψυχολογικά αιτήματα της εποχής μας. Με άλλα λόγια, να φτάσουμε να προβάλλουμε τον τύπο του «Ευρωπαίου-Έλληνα». Δεν μιλώ για επιτυχίες μιλώ για προσπάθειες. Οι κατευθύνσεις είναι που έχουν σημασία για τον μελετητή της λογοτεχνίας.

Πώς όμως ν' αναπτυχθούν οι κατευθύνσεις αυτές ελεύθερα όταν οι συνθήκες της ζωής είναι στις ημέρες μας εξοντωτικές για τον δημιουργό; Και πως να διαμορφωθεί η πνευματική κοινότητα όταν οι φραγμοί των γλωσσών ορθώνονται αξεπέραστοι; Σας γνωρίζουμε και μας γνωρίζετε από το 20% ή έστω το 30% που απομένει ύστερα από την μεταγλώττιση. Ειδικά εμείς όλοι, όσοι κρατάμε από μια συγκεκριμένη παράδοση και αποβλέπουμε στα θαύματα του λόγου, στον σπινθήρα που τινάζουν εκάστοτε δύο λέξεις κατάλληλα τοποθετημένες, παραμένουμε βουβοί, αμετάδοτοι. Πάσχουμε από την έλλειψη μιας κοινής γλώσσας. Και ο αντίκτυπος απ' αυτή την έλλειψη -αν ανεβούμε την κλίμακα- σημειώνεται ακόμη και στην πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα της κοινής μας πατρίδας, της Ευρώπης. Λέμε, και το διαπιστώνουμε κάθε μέρα, ότι ζούμε σ' ένα χάος ηθικό. Κι αυτό, τη στιγμή που ποτέ άλλοτε η κατανομή των στοιχείων της υλικής μας ύπαρξης δεν έγινε με τόσο σύστημα, τόση στρατιωτική θα έλεγα τάξη, τόσον αδυσώπητο έλεγχο. Η αντίφαση είναι διδακτική. Όταν σε δύο σκέλη το ένα υπερτροφεί, το άλλο ατροφεί. Μια αξιέπαινη ροπή να συνενωθούν σε ενιαία μονάδα οι λαοί της Ευρώπης, προσκόπτει σήμερα στην αδυναμία να συμπέσουν τα ατροφικά και τα υπερτροφικά σκέλη του πολιτισμού μας. Οι αξίες μας ούτε αυτές δεν αποτελούν μια γλώσσα κοινή.

Για τον ποιητή - μπορεί να φαίνεται παράξενο αλλά είναι αληθές - η μόνη κοινή γλώσσα που αισθάνεται να του απομένει είναι οι αισθήσεις. Εδώ και χιλιάδες χρόνια, ο τρόπος που αγγίζονται δύο σώματα δεν άλλαξε. Μήτε οδήγησε σε καμιά σύγκρουση όπως οι εικοσάδες των ιδεολογιών που αιματοκύλισαν τις κοινωνίες μας και μας άφησαν με αδειανά χέρια. Όμως όταν μιλώ για αισθήσεις δεν εννοώ το προσιτό, πρώτο ή δεύτερο, επίπεδό τους. Εννοώ το απώτατο. Εννοώ τις «αναλογίες των αισθήσεων» στο πνεύμα. Όλες οι τέχνες μιλούν με ανάλογα. Μια οσμή μπορεί να είναι ο βούρκος ή η αγνότητα. Η ευθεία γραμμή ή η καμπύλη, ο οξύς ή ο βαθύς ήχος, αποτελούν μεταφράσεις κάποιας οπτικής ή ακουστικής επαφής. Όλοι μας γράφουμε καλά ή κακά ποιήματα κατά το μέτρο που ζούμε και

διανοούμεστε με την καλή ή την κακή σημασία του όρου. Μια εικόνα πελάγους από τον Όμηρο φτάνει άθικτη ως τις ημέρες μας. Ο Rimbaud την αναφέρει σαν *mer melee au soleil* και την ταυτίζει με την αιωνιότητα. Ένα κορίτσι που κρατάει ένα κλώνο μυρτιάς από τον Αρχίλοχο επιβιοί σ' έναν πίνακα του Matisse και μας καθιστά πιο απτή την αίσθηση, τη μεσογειακή, της καθαρότητας. Εδώ αξίζει να σκεφτεί κανείς ότι ακόμη και μία παρθένος της βυζαντινής εικονογραφίας, δεν διαφέρει πολύ. Παρά ένα κάτι ελάχιστο, συχνά, το εγκόσμιο φως γίνεται υπερκόσμιο και τανάπαλιν. Μια αίσθηση που μας δόθηκε από τους αρχαίους και μια άλλη από τους μεσαιωνικούς έρχονται να γεννήσουν μια τρίτη που τους μοιάζει όπως το παιδί στους γεννήτορές του.

Μπορεί η ποίηση ν' ακολουθήσει έναν τέτοιο δρόμο; Οι αισθήσεις μες απ' τον αδιάκοπο καθαρό τους να φτάσουν στην αγιότητα; Τότε η αναλογία τους θα επαναστραφεί επάνω στον υλικό κόσμο και θα τον επηρεάσει. Δεν αρκεί να ονειροπολούμε με τους στίχους. Είναι λίγο. Δεν αρκεί να πολιτικολογούμε. Είναι πολύ. Κατά βάθος ο υλικός κόσμος είναι απλώς ένας σωρός από υλικά. Θα εξαρτηθεί από το αν είμαστε καλοί ή κακοί αρχιτέκτονες το τελικό αποτέλεσμα. Ο Παράδεισος ή η Κόλαση που θα χτίσουμε. Εάν η ποίηση παρέχει μια διαβεβαίωση και δη στους καιρούς τους *durftiger* είναι ακριβώς αυτή: ότι η μοίρα μας παρ' όλ' αυτά βρίσκεται στα χέρια μας.

Πηγή: <https://www.openbook.gr/logos-stin-akadimia-tis-stokcholmis/>